

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha

Herausgeber: Societad Retorumantscha

Band: 106 (1993)

Artikel: Cumportament medical da la populaziun en Surses, in pèr impressiuns

Autor: Bonifazi, Violanta Spinas

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-235850>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 02.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Cumportament medical da la populaziun en Surses, in pèr impressiuns¹

Violanta Spinaz Bonifazi

La perscrutaziun da la medischna populara en l'etnologia europeica sa basava enfin ils onns sessanta primarmain sin las furmas tradiziunalas da las ideas da malsogna, da meds da curar e da praticas en la medischna populara. Pir la lavur da Margarete Möckli-von Seggern, «Arbeiter und Medizin»,² ha dà la vieuta en la perscrutaziun. Quella reuschertga mussa numnadamain la tenuta dal lavurant d'industria a Turitg envers la medischna scientifica e la medischna populara. In grond merit ha era l'etnologa europea Jutta Dornheim³, ch'ha perscrutà ed analisà ils onns 80 ils problems cun la malsogna ed ils pazients e las pazientas da cancer.

La medischna en general, ses progress tecnic, la paramedischna cun ses misteris e tut quai ch'ha da far cun sanadad e malsogna paran d'avair sveglià l'interess da l'uman. L'enorm progress tecnic da la medischna da scola dat da pensar a blera glied. Quei demussan era las massadas cudeschs ed artitgels⁴ davart questa tematica che cumparan – er anc ozendi – sin la fiera. Er en ils meds da massa è quai ina da las tematicas preferidas.

Mes interess persunal per la medischna, en spezial per la medischna en il «champ da tensiun» tranter la medischna da scola e la medischna alternativa m'ha intimà da ma fatschentar cun questa tematica.

La tscherna da la regiun che jau vuleva perscrutar era per mai evidenta gia da mia derivanza ennà: la vallada da Surses, che tanscha da Cunter sur Salouf enfin Beiva. L'ultima vischnanca, Beiva, n'haja pero betg resguardà, d'ina vart per motivs da distanza, da l'autra vart, la vart pli decisiva, causa che Beiva ha gia da vegl ennà vivì per sasez e na sa senta anc oz betg propi sco vischnanca «sursetra» (auter che politica-main!).

Metoda da proceder ed experientschas

Perscrutar en ina regiun enconuschenta porscha d'ina vart l'avantatg d'enconuscher la glied, d'esser quasi «ina part da sia cuminanza» e da chattar uschia pli tgunsch l'access per far in raschieni. Da l'autra vart

sa pero quest «esser enconuschent» era esser in impediment, surtut da lezzas uras che jau lavurava anc tar il Radio Rumantsch. Sche jau telefonava e purtava avant mes giavisch, era per il solit l'emprima reacziun: «Jau na vuless betg discurre al radio». Pir suenter avair declerà minu-ziusamain ch'i na sa tractia betg d'in'emissiun, mabain d'ina lavur da perscrutaziun, sa mussava la glied prest adina pronta da collavurar. Ina dunna pero che – sco jau aveva udì – s'occupava intensivamain da meds da curar natirals, m'ha respundì «Nus faschain be per l'atgna famiglia. Quai n'è nagut per outra glied.» Sco argumentaziun per betg survegnir gist da bell'entschatta in chanaster, scheva jau che jau ramassia receipts vegls da meds da curar. Quella pitschna «manzegna» m'ha savens avert la porta. Persiva haja allura era magari gì da tadlar giu differentas «istorgias e quitads da famiglia», uschia che mias intervistas cuzzavan da dus enfin tschintg uras, inqualgiadas schizunt en dus etappas, vul dir dus giadas in suentermezdi u ina saira.

En general haja pudì constatar che dunnas eran pli lev da motivar per in discours che umens. Per pudair dar in maletg uschè «cumplet» sco pussaivel, haja tschernì persunas da differenta vegliadetgna or da differentas classas socialas (en tut 40 persunas).⁵

Sco metoda haja tschernì «l'intervista qualitativa» ch'è sa mussada sco fitg adattada per ina tala tematica vasta che pertutga fitg ferm la sfera privata dal/da la singula. Sco fil cotschen haja duvrà in pitschen questiunari cun las singulas spartas che m'interessavan. Tut tenor l'interess da la persuna intervistada haja allura era mess outras prioritads en il discours.

Sper il material da las intervistas e mias observaziuns haja natiralmain era fatg adiever da funtaunas scrittas pertutgant la tematica sco tala,⁶ ma era la regiun⁷ per pudair cumplettar u in summa chapir tscher-tas explicaziuns ed ideas.

Ils suandants chapitels resumeschan curtamain ils resultats ils pli centrals da mia retschertga, fatga da l'october 1985 enfin il matg 1986.

Tenuta envers la medischna da scola

1. La malsogna

«La malsogna n'è betg be e savens era betg primarmain in process biologic-organic, mabain en emprima lingia ina giada in sentiment subjectiv ed in'interpretaziun, ch'il pertutgà u la pertutgada e ses con-

turn fan (...) la malsogna è era in process social, ch'entschaiva cun interpretaziuns or da la tenuta dal mintgadi.»⁸ Quest citad correspunda dal tuttatag a las respostas da mes/mias informantAs. Respostas currentas sin la dumonda «Tge è quai, malsogna?» èn:

«Malsogna è in sa sentir mal, malsaun ins è, cura ch'in organ na funcziuna betg pli endretg u cura ch'ins ha dad ir en spital.» Tenor mai demussan las formulaziuns curtas e nunprecisas che l'esser malsaun metta strusch en moviment emoziuns e grondas tensiuns. Ina malsagidaivladad totala u desperaziun haja pudì constatar tar nagin. La fidanza sin agid – sche era betg adina mo da vart da la medischina da scola – è fermamain avant maun. Per las baterladas dal mintgadi è la malsogna bain in tema fitg current e bainvegnì. L'emprima dumonda è fitg savens: «Tge ha el/ella?» – ma raschienis pli a funs davart quella tematica vegnan fatgs darar.

La diagnosa «cancer» fa tema e fa vegnir fitg malsegir, pertge ch'i vegn immediat fatg l'associaziun cun la mort – ina trista e sgarschaivla mort – e quai malgrà tut las stentas ch'èn vegnidadas fatgas per detabuisar il tema «cancer».⁹

La confruntaziun directa cun il malsaun, en spezial cun il malsaun da cancer, vegn perquai savens evitada.

L'idea che corp, olma e spiert furmian in'unitad vegn menziunada da la gronda part da mia glied. Il stadi psychic dal/da la pazientA influenzeschia il process da guariziun, la constituziun psichica dal/da la singulA saja d'immensa muntada cura ch'ins vegnia confruntà cun microbas.

Quella, sco era l'inculpaziun summara da «stress», «impestaziun da l'ambient», «modas da viver d'ozendi» – tge che quai saja era – sco culpants probabels per malsognas da tut gener demussan tenor mai era in pau, tge influenza ch'ils meds da massa han sin las tenutas da la glied.

2. Progress en la medischina da scola

Il progress en general ed en spezial il progress en la medischina da scola vegn crititgà adina puspè. Accidents dad ovradas atomaras, manipulaziuns da gens, l'impestiziun da l'aria, la destrucziun da la rasada d'ozon etc., tut quai fa ponderar la glied. I para d'exister ina tscherta tema, malsegirtad e per part era nunchapientscha envers il progress, ses excess e sias consequenzas. Quant s'occupan mes/mias informantAs da questa problematica? Tge pensan els/ellas da quai?

Mes/mias informantAs valuteschan en general il progress en la medischna sco fatg positiv, pero existan era tscherts dubis. En quel connex vegnan numnads excess sco «experiments cun animals», «manipulaziun da gens», «popPAs da la retorta», «adiever d'apparaturas medicinalas per prolungar la vita» etc.

In da mes informants manegia schizunt: «Il progress è era la culpa ch'il medi n'ha betg peda da sa fatschentar pli a funs cun la psica dal pazient.» Explicaziuns pli precisas ed extendidas pertutgant quest tema na vegnan dentant betg fatgas.

Ils/las amiAs da la natira s'engaschan per in scumond total da far experiments cun animals – ils meds da massa rapportan regularmain da quai e la perscrutaziun vegn era attatgada fermamain en quel grau.

La generaziun pli veglia (passa 65 onns) e per part era la generaziun d'amez (30-65 onns) valuteschan il progress en la medischna per in fatg ordvart positiv, quai surtut perquai che la medischna moderna ha savì scungirar bleras malsognas. En quel senn numna ina dunna (1922) l'invenziun dal penicillin (ella ha pers ses bab pervia d'ina tissientada da sang a ses temp). Per in auter informant (1925) è la virolaziun cunter la paralisa infantila ina bun'invenziun, ed in'informanta, ch'è vegnida operada d'in tumor, manegia ch'il tomograf-computer fetschia gronds servetschs a l'umanità. Cun quel ins sappia vairamain guardar en il dadens da l'uman, quai che pussibiliteschia d'enconuscher bleras malsognas ad uras ed uschia las pudair guarir.

La generaziun pli giuvna (15-30) metta en dumonda il progress, la perscrutaziun sco ella vegn pratigada ozendi, pero demussa ella pauc interess persunter.

L'adiever da terms tecnicos sco manipulaziun da gens, tomograf-computer etc. fa ensasez surstar, ma mussa era che surtut il/la malsaunA s'interessescha per fatgs medicinalas. Il vocabulari en quella direcziun vegn spezialisà usche spert ch'il/la singula vegn sezZA malsaunA u vegn confruntà(-ada) cun inA talA.

Instituziuns medicinalas

3. La cassa da malsauns

La cassa da malsauns duess servir qua sco exempel per instituziuns medicinalas. Sco vegnan giuditgadas las prestaziuns da quella? Quant

ferm è l'interess per la medischna sociala? Datti in connex denter opiniuns e gruppa da vegliadetgna, gruppa sociala?

Ils mainis pertutgant las prestaziuns da la cassa da malsauns sa differenzeschan fermamain. Ils ins las taxeschan per sufficientas, ils auters betg.

En quest connex èsi da trair en consideraziun che la gronda part dals/da las intervistadAs na sa betg discurre ord atgna experientscha – la solita experientscha cun la cassa da malsauns è il pajament da la premia.

Glieud ch'è s'exprimida en moda negativa en connex cun las prestaziuns da la cassa da malsauns appartegna senz'exceptiun a la generaziun giuvna. Dus dunnas che pensan plitost en il senn progressiv manegian, per exempel che las cassas avessan da pajar dapli per la «guariziun dal spiert», curs da meditaziun, terapias per autoexperientschas (experientschas da sasez) etc. Talas chaussas sajan savens insupportablas financialmain, gidassan pero era a reducir ils custs immens en il sectur da sanadad. Ozendi possian be ils privilegiads sa prestar talas terapias, pertge ils/las terapeutAs sajan enorm charAs.

A basa da las respostas sa dat circa il sequent model da tenuta envers la cassa da malsauns:

Per la generaziun veglia (passa 65 onns) munta la cassa da malsauns in'instituziun sociala en il vair senn dal pled. Ina gronda part dad ella ha fatg tras la segunda Guerra mundiala, ina part schizunt era l'empriema. Quella glieud ha sezza vivì e vesì las grondas misergias. BlerAs sa regordan fitg bain dals temps da la sgarschavla tuberculosa e puntga (malcostas) che finivan savens cun la mort. Bleras famiglias perdevan chasa e sulom e crudavan en ils debits causa ch'in commember da famiglia vegniva grev malsaun. Savens ins clamava memia tard il medi. Ils custs per lez eran era memia gronds e be ina pitschna part da la populaziun era insumma segirada. La cassa da malsauns, sco instituziun relativmain nova, ha preservà magari blera glieud da la ruina financiala. Ozendi datti plitost paucs – en Surses be anc singuls – che n'èn betg commembers d'ina cassa da malsauns. Pli baud era quai il cuntrari. Uschia n'èsi betg da sa smirvegliar che quella generaziun sa senta bain e surtut segira en quel sistem, pertge las prestaziuns da la cassa da malsauns n'èn betg almosas. Remartgas criticas èn perquai deplazzadas.

Mes/mias informantAs da la generaziun d'amez (30–65 onns) na crititgeschan era betg il sistem medicinal actual. Els/ellas èn stadAs directamain u indirectamain partecipadAs vi da la realisaziun da quest

sistem medicinal. Els/ellas regardan quel quasi sco lur ovra da la vita e n'han nagina chapientscha per critica.

Las explicaziuns dals/da las intervistadas giuvnas san vegnir interpretadas uschia: La giuventetgna è creschida si en quel sistem. Las casas da malsauns n'èn betg ina novaziun per ella, ella vesa dentant las mancanzas da nossa legislaziun sociala e giavischa dapli sustegnimient da vart da las cassas per metodos da curar integralas e per la medischi-na preventiva.

Automedicaziun

4. *Meds da curar chemics*

Tenor calculaziuns da la «Pharma Information»¹⁰ ha mintga Svizzer(-zra) dà ora l'onn 1991 482.-- frs. per medicaments, pli ch'il trai-dubel da l'onn 1970 (143.-- frs./chau). Las venditas totalas da medica-ments munta per il 1991 a 3,2 milliardas frs. (il 1970: 897 milliuns frs.). I sto esser che medicaments sajan ina chaussa ordvart impurtanta per il/la Svizzer(-zra), pertge che cun excepziun da la Germania na datti betg in sulet pajais sin quest mund, nua che vegn spendì dapli per medicaments.¹¹

Ina studia represchentativa tar 1800 Svizzers e Svizras ha mussà che la gronda part da la glied ha pauc'idea da fatgs da la medischi-na.¹² Las infurmaziuns sin ils prospects dals medicaments èn savens formuladas en in linguatg pauc chapibel per il laic. Ma era per la glied dal fatg vegn la fiera da medicaments pli e pli nunsurvesaivla. Consumentas sco mediAs èn en quel regard en il stgir. L'industria farmaceutica n'è betg pauc la culpa da quest svilup. «Savens vegnan products sin fiera e lur pussaivladads d'adiever vegnan ludadas grondamain, senza pero avoir perscrutà conscienziusamain ils effects negativs probabels.»¹³

Co statti cun la vendita da products farmaceutics en Surses? Quant grond è l'interess per meds chemics? Sco argumentescha ins l'adiever da quels?

En general ha la glied grondas resalvas envers meds chemics, ma tuttina è la gronda part dals/da las informantAs dal maini da prender tals meds chemics, sch'ins ha grondas dolurs. Dubis fundamentals che tals medicaments pudessan avoir effects negativs vegnan en quels muments stgatschads. Ma era «cumadaivladad» po surmanar al consum da preparats chemics.

Tablettas encunter il mal che na dovran nagin recept para mintginA d'avair en chasa en Surses. Uschia vegnan per exempel numnads: «Treupel», «Togal», «Alcacil» ed «Aspirin». Quests quatter meds da curar universals èn gia dapi decennis sin la fiera.

Schebain che pli u main tutTAs mes/mias informantAs s'engaschan – almain verbalmain – per meds natirals, dovran els/ellas quels quatter medicaments senza dubis. Quels èn «enconuschents gia da vegl ennà e s'èn cumprovads», e perquai valutescha il laic quels meds per betg «uschè chemic», pertge chemia munta per blerAs «TISSI».

5. *Meds curativs natirals*

L'uman enconuscha gia da millis e millis onns la vigur e l'effect da las plantas medicinalas. «La tschertga da nutriment, il regl da mitigiar la dolor ha gia intimà l'uman preistoric da tschertgar e far adiever da las ervas en ses conturn.»¹⁴ Il progress en la medischischa da scola, surtut en il 19avel e 20avel tschientaner, ha purtà dapli segirtad a l'uman. Bleras malsognas ch'eran pli baud anc incurablas èn qua tras svanidas.

Pli baud era la gliעד sfurzada, surtut la gliעד or sin la champagna, da sa gidar sasezza. Il provediment medicinal era main spess, la misergia metteva en funcziun la fantasia da la gliעד. La veglia savida dal pievel davart la medischina «populara» vegniva tradida da generaziun tar generaziun.

Pli baud era quai la paupra gliעד che s'occupava sfurzadamain da la medischina «populara», ozendi schess jau plitost ils/las intellectualAs u ils/las nunconformistAs.

Mia ipotesa da lavur ch'ils/las Surseters(-tras), sco pievel rural-alpin, hajan ina relaziun pli stretga cun la natira e fetschian qua tras era plitost adiever da las ervas medicinalas che gliעד da la citad, n'è betg sa verifitgada.

Sco conclusiun dals dus chapitels «meds chemics» e «meds curativs natirals» less jau resumar il suandant:

- Ins sa observar, independentamain da la gruppa sociala u da la vegliadetgna, ina tendenza generala a favur da meds da curar natirals u almain il sustegn verbal persuenter.
- La gliעד che jau hai intervistà n'ha strusch ina relaziun pli stretga tar la natira che la gliעד da la citad.

- La tenuta da mes/mias informantAs envers meds da curar chemics u natirals è main dependenta da la situaziun geografica – la regiun rural-alpina – che plitost dals meds da massa.
- Mals pli pitschens sco grippa, dafraid u chaussas da reuma vegnan en emprima lingia curads cun meds da chasa.
- Sch'ins ha «fermas e malempernaivlas dolurs», p.ex. mal il chau, decida il laic a basa da «sias» enconuschientschas individualas pro u contra la chemia.
- N'ha la medischina da scola nagin success, ins metta l'ultima speranza sin la medischina natirala.
- Grevas malsognas u operaziuns, che duessan far ina fin a fermas dolurs, appartegnan al ressort da la medischina da scola.
- Ils success da la medischina moderna surmainan plitost da far adiever da quella che pli baud, pertge l'aspect finanziel scroda per pli, el è irrelevant.

Sche jeu cumparegl mes material cun quel da la retschertga da Margarete Möckli (ils onns 60), sto jau dir ch'il suandant vala anc adina: «La prontadad d'acceptar la dolor sco destin u sco (em)prova è sa reducida fermamain u schizunt svanida. Il marxissem ha lumià las ideas cristianas. Il suffrir da tut gener vegn ozendi cumbattì per tut pretsch. L'existenza n'è betg pli schi dira e cun ella era l'individì. Il bainstar «relativ» ha fatg ch'ins senta pli spert il mal.»¹⁵

Paramedischina

6. *PratitgantA curativA*

Ils ultims onns ins ha puspè u insumma pir scuvert las metodas da curar alternativas, che tanschan da la omeopatia sur l'acupunctura enfin tar il curar cun magias. Las publicaziuns che tractan quels temas na mancan era betg.

Prima vista pari che la medischina alternativa, l'uschènumnada «unda verda en ils fatgs da sanadad», fetschia via. Era en Surses? Tenor las respostas dals/da las informantAs sa jau dir il suandant:

- La «unda verda en fatgs da sanadad» n'ha betg anc fitgà pe en Surses. Sulettamain 3 da 40 persunas (3 dunnas da la generaziun giuvna) giessan l'emprim tar inA pratitgantA curativA. En general vegn dà la preferientscha a la medischina da scola.

- Publicaziuns, rapports, discussiuns etc. en ils meds da massa han sensibilisà la populaziun per la medischina alternativa.
- Ils/las pratitgantAs curativAs na vegnan betg pli disqualifitgadAs sco «Kurpfuschers» (sco anc savens tar informantAs da la generaziun veglia), pero sa decida il/la singula per regla per la medischina da scola.
- Dunnas èn per il solit pli sensibilas per «chaussas irraziunalas» che umens ed èn perquai pli avertas envers praticas alternativas.
- Tar dunnas da la generaziun giuvna haja savì constatar ch'ellas èn era pli conscientas da lur corp.
- Dunnas da la generaziun d'amez giavischan che la medischina da scola e la medischina natirala collavurassan pli fitg.
- La gronda part dals umens sa dat sco grond aderent da la scienza. Els fan plitost beffas da quellAs pratitgantAs curativAs, ma sche nagut nizzegia pli, giess pli u main mintgin tar inA da quellAs.
- La generaziun pli passada (da passa 65 onns) s'exprima strusch davart questa tematica. D'ina vart fa ella l'associaziun pratitgantA curativA cun «Kurpfuscher», da l'autra vart na s'interessescha ella strusch per tals temas per motivs religius (la malsogna u la mort vegnan tramessas da Dieu!).

7. Agid religius

Schebain che la baselgia fa atras il mument ina crisa e la gliעד n'è betg pli uschè dependenta da ses agid sco dal temp da las guerras e dals fomazs, haja tuttina vulì savair, tge muntada che la religiun haja en cas da malsogna.

Surses furma en sasez ina cuminanza religiusa cumpacta: i sa tracta d'ina regiun pli u main catolica.

- En general, surtut en cas da malsogna, survegn la cardientscha in'immensa muntada. Quai din quasi tutTAs ils/las informantAs, ma i sa resulta era dals raschienis cun ils dus medis ed ils dus prers.
- Pir sch'ins è seriusamain malsaun, ins s'occupescha pli intensivamain cun la cardientscha ed ins spetga era agid dad ella.
- Ad ina guariziun pussaivla tras la cardientscha na crai nagin, pero èsi da dir che nagin da mes/mias informantAs era u era stà fitg grev malsaun.
- Las dunnas s'expriman pli libramain davart la cardientscha che ils umens. Per lezs è tut quai ch'ha da far cun religiun chaussa privata

u da dunnas. Els sa dattan pli «objectivs»; talas tematicas na verbaliseschan els betg!

- Tar la generaziun veglia haja savì constatar che l'educaziun religiusa è fermamain avant maun. Tut quai ch'ins na sa betg declerar, vegn tramess da Dieu.
- Las dunnas giuvnas crain en ina «pussanza pli auta», na defineschan dentant betg pli exactamain quella.

Sco conclusiun ins pudess dir ch'igl exista in connex tranter ir tar inA pratitgantA curativA e sperar sin agid da vart da la cretta.

En tuts dus cas sa tracti d'in cumportament irraziunal, per il qual mintginA è avert, «sche nagut na gida pli», sche la scienza disdi. Dieu u il/la pratitgantA curativA vegnan guardads per la davosa speranza, ed ins spetga schizunt anc «miraculs».

Jau schess ch'il fatg ch'il/la mediA ha memia pauc temp per ses/sias pazientAs è era in tant la culpa, ch'ils/las pratitgantAs curativAs han conjunctur'auta. Quella glied discorra era il medem linguatg sco il/la pazientA¹⁶; ins sa senta pli segir. La crisa da la baselgia ha tramess blera glied tar il/la psicologA.

Tut quai stat tenor mai in connex cun la relaziun cun la mort, ch'è fermamain sa midada. La mort na vegn betg pli simplamain acceptada sco destin, mabain adina dapli refusada e stgatschada sin pli tard. «Uschè ditg ch'ins sa trair il flad, n'ins dat betg si la speranza da vegnir puspè saun.»

Remartgas finalas

Questa lavur davart «Il cumportament medical da la populaziun en Surses» è il resultat d'ina retschertga qualitativa dad en tut 40 personas (da 25 enfin 89 onns).

Sch'ins dat in'egliada sin ils resultats en general, san ins constatar che las opiniuns e tenutas envers malsogna e sanadad, insumma tut il cumportament medical, suttastat a differentas influenzas. Surtut l'experiencescha persunala, la confruntaziun directa cun ils singuls fenomens e problems giogan ina rolla impurtantischma. Las explicaziuns davart questa tematica pertutgan pli u main adina l'atgna persuna, l'agen cas.

Ins pudess resumar ils resultats grobamain uschia:

La generaziun tranter 15 e 30 onns s'exprima pli criticamain envers mediA, medischina da scola, prestaziuns da la cassa da malsauns etc.

che la generaziun d'amez (30 enfin 65 onns) e la generaziun da passa 65 onns.

La generaziun d'amez è senza stada participada en moda directa u indirecta a l'instituzionalisaziun dal sistem medical actual; per ella è quel quasi ina part da «sia ovra da vita».

La generaziun pli veglia (da passa 65 onns) ha senza fatg tras la secunda Guerra mundiala (per part er l'emprima), ha vivì e vesì fomazs e misergias, la gronda mortalitad d'uffants e la sgarschaivla tuberculosa.

Quella gliעד guarda instituziuns sco spitals, cassas da malsauns, u era progress en la medischina moderna prest sco regals dal tschiel, per tge grazia a talas «invenziuns» ins ha pudì stgatschar bleras malsognas ch'eran pli baud mortales. Ella sa senta bain e segira en quest sistem medical e sa retegna cun remartgas criticas.

Mia ipotesa da partenza che la populaziun sursetra haja sco populaziun alpina, ina relaziun pli stretga cun la natira e qua tras era cun ervas medicinalas, n'è betg sa verifitgada. La tenuta envers meds da curar chemics u natirals è main dependenta da la situaziun geografica, la regiun rural-alpina, che da las influenzas dals meds da massa. Quai haja adina puspè pudì constatar en ils raschienis; avertamain ha nagin confirmà quest'influenza dals meds da massa.

Sch'ins ha fermas dolurs dat prest mintginA la preferentscha a la medischina moderna, als meds chemics (surtut a tals ch'ins sa cumprar senza receipts!).

Sco finiziun vuless jau tuttina anc remartgar che tar mes/mias informantAs n'ins percorschia strusch la differenza da la «classa sociala». Igl è plitost la vegliadetgna che declera las divergenzas da mainis.

Annotaziuns

- ¹ Las suandontas indicaziuns sa basan als resultats da mia lavur da licenziat, ina retschertga empirica davart la tenuta da la populaziun sursetra envers malsogna, medischina e lur instituziuns.
- ² MÖCKLI-VON SEGGERN, MARGERETE: *Arbeiter und Medizin*. Basel 1965.
- ³ DORNHEIM, JUTTA: *Kranksein im dörflichen Alltag, soziokulturelle Aspekte des Umgangs mit Krebs*. Tübingen, Vereinigung für Volkskunde. vol. 57, 1983.
- ⁴ cf. AMANN, W. O.: *Erfolgreich gegen Krankheit und Krebs*. Zürich 1983; FUCHS, HELMUT: *Gesund aus innerer Kraft*. o.O. 1986; TREBEN, MARIA: *Gesundheit aus der Gottes Apotheke*. Steyr 1980.
- ⁵ 1. grupp: 15-30 onns: 4 dunnas e 4 umens
2. grupp: 30-50 onns: 4 dunnas e 4 umens

3. grupp: 50-65 onns: 5 dunnas e 5 umens
 4. grupp: 65 e dapli onns: 4 dunnas e 4 umens
 1 droghista e 2 medis
 1 apotecra e 2 prers

- ⁶ cf. VON FERBER, CHRISTIAN: *Medizin und Sozialstruktur, Medizinsoziologie als Element gesellschaftlicher Theorie?*, en: Soziologie, Festschrift René König, ed. da Günter Albrecht e. au. Opladen 1973, 601; GRABNER, ELFRIEDE: *Volksmedizin. Probleme und Forschungsgeschichte*, in: Wege der Forschung 63, ed. da Elfriede Grabner. Darmstadt 1967; BAUMER ISO: *Rätoromanische Krankheitsnamen*. *Romantica Helvetica* vol. 72, Bern 1962; BAUMER ISO: *Krankheitsvorstellungen im Spiegel der Sprache*, en: *Vox Romanica* 23/2, Bern 1964, 305; SCHENDA, RUDOLF: *Volksmedizin – was ist das heute?*, en: *Zs. f. Volkskunde* 69/1973, 192; SCHENDA, RUDOLF: *Stadtmedizin – Landmedizin*, en: *Stadt-Landbeziehungen*, ed. da Gerhard Kaufmann. Göttingen 1975, 147; PETSCHER, GÜNTER: *Ratgeber, Laiensystem und medikales Verhalten*, en: *Direkte Kommunikation und Massenkommunikation*, ed. da H. Bausinger ed E. Moser-Rath. Tübingen 1976, 157; STOLL, OTTO: *Die Erhebungen über «Volksmedizin» in der Schweiz*. Sonderdruck or dal SAVK5, Zürich 1901; THORWALD, JÜRGEN: *Das Jahrhundert der Chirurgen*. Stuttgart s.a.
- ⁷ cf. GRISCH, ANDREIA: *En curt viada tras Sursés e sia istoria*, en: *Annalas della Società retoromantscha*. Coira 1915; GRISCH, ANDREIA: *Plantas officinalas, vartet ed applicaziung*, en: *Igl Ischi VII*, annada 1903, 54; SCHMID, RUDOLF: *Die Medizin im Oberhalbstein bis zu Beginn des 20. Jahrhunderts*. Aarau 1978.
- ⁸ Dornheim (cf. ann. 2), 30.
- ⁹ cf. ZORN, FRITZ: *Mars*. Frankfurt am Main 1984; KÜBLER-ROSS, ELISABETH: *Interviews mit Sterbenden*. Luzern 1973.
 Da quel temp na discurreva anc nagin dad aids. Jau suppon che quai dess ussa era in auter maletg davart la tenuta envers malsogna, u insumma malsogna e mort.
- ¹⁰ cf. *Das Gesundheitswesen in der Schweiz. Leistungen, Kosten, Preise*. Pharma Information. Ciba-Geigy, Roche und Sandoz. Basel 1992.
- ¹¹ SENGUPTA, CHRISTINE: *Der Medikamentenführer*. Zürich 1985.
- ¹² cf. WALDNER, ROSMARIE: *Schneller Griff zur Schmerzpille*, en: *Tages Anzeiger* dals 25 da fanadur 1984.
- ¹³ Sengupta (cf. ann. 10), 9.
- ¹⁴ MARZELL, HEINRICH: *Die Volksmedizin*, en: *Die deutsche Volkskunde*, ed. da Adolf Spamer, vol. 1, Berlin e Leipzig 1934/35, 170ff.
- ¹⁵ Möckli (cf. ann. 1), 137.
- ¹⁶ cf. BRUPBACHER, PAULETTA: *Meine Patientinnen*, Zürich 1953, 22.